

**BOSHLANG'ICH SINFDA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA
O'QIVCHILARNING IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA
ERTAKLARDAN FOYDALANISH**

Bovanova Umida Abduvahobovna

*Ilmiy rahbar: Toshkent amaliy fanlar
universiteti o'qituvchisi v.b dotsent*

Electron pochta: umidabovanova8@gmail.com

Talaba: Eraliyeva Dilshoda Xoljigit qizi

Annotatsiya: Ertaklar insoniyat tarixida eng qadimiy, eng boy, eng rang-barang badiiy ijod namunalari bo'lib, avloddan-avlodga og'zaki an'ana asosida o'tib kelgan. Ertaklar bolalar ongini, dunyoqarashini boyitadi, o'z xalqining madaniyati, qadriyatlari va urf-odatlarini bilan tanishtiradi. Xususan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirishda ertaklarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Sinfdan tashqari mashg'ulotlar esa maktabda o'tiladigan asosiy darslardan tashqari bolalarga kengroq fikrlash, mustaqil o'rganish va ijodiy izlanish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Kalit so'zlar: Ertak, ijodiy tafakkur, bolalar, boshlang'ich sinf, sinfdan tashqari mashg'ulot, tasavvur, drammatizatsiya, tahlil, axloqiy tarbiya, mustaqil fikrlash, og'zaki ijod, sinf, pedagogika, qahramon, motivatsiya, rolga kirish, ma'naviyat, maktab, oila, tarbiya.

Ertak faoliyati asosida o'quvchilar turli rollarga kiradi, voqealarni yangicha tasavvur qiladi, yangi ertaklar va voqealar tuzishga harakat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, ijodiy tafakkur, tasavvur, tahliliy va amaliy fikrlash kabi muhim ko'nikmalarni shakllantiradi. Ertaklarda aks etgan yaxshilik, yomonlik, adolat, mehr-shafqat, hamjihatlik kabi fazilatlar bolalarda ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni mustahkamlashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Ertaklar kichik yoshdagi bolalar uchun eng yaqin, tushunarli va samarali o'quv materialini hisoblanadi. Chunki unda ifodalangan obrazlar, tasvirlar va syujetlar keng, rang-barang hamda sodda tilda yaratilgan bo'ladi. Ertaklardagi ijobiy qahramonlarga ergashish orqali o'quvchilar o'zlarida yangi fazilatlarni rivojlantirib boradi. Ularning tasavvuri kengayadi, ijodiy fikrlashga undaydi. Misol uchun, ertaklarni muhokama qilish davomida bolalarni qanday tugallanish hosil qilishi, voqealar rivojini o'zgartirib taqdim etish, yangi qahramonlar kiritish kabi topshiriqlar ijodiy tafakkurni rag'batlantiradi [1].

Qolaversa, ertaklar orqali bolaning hayot haqidagi qarashlari va tushunchalari shakllanadi. Ma'lum bir ertakdagi voqealar bolalarda sabr, mardlik, adolat, mehnatsevarlik kabi fazilatlarning ahamiyati haqida tasavvur uyg'otadi. Bu fazilatlarni

hayotlariga singdirish orqali ular o‘z shaxsiy rivojlanishida ham o‘zgarish sezadi. Ertaklar bolaga mustaqil fikrlash, to‘g‘ri xulosa chiqarish, hayotda to‘g‘ri yo‘lni tanlashga yordam beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan o‘tkaziladigan sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda ertaklardan foydalanish turli usullarda amalga oshiriladi. Ularning eng samaralilari – og‘zaki rivoyat qilish, drammatizatsiya, voqeani davom ettirish, yangi ertak to‘qish, syujetli rolli o‘yinlar, musobaqali savol-javoblar, figurali jonlantirish va boshqa interfaol usullar hisoblanadi. Ertakni muhokama qilgandan so‘ng, o‘qituvchi bolalarga ertak davomiga oid qiziqarli savollar beradi, haqiqiy hayotdagi shunga o‘xshash voqealar yoki hatti-harakatlar bilan solishtirishni so‘raydi. Bu esa ularning tahliliy va tanqidiy fikrlashiga yo‘l ochadi. Bayon qilinayotgan ertak muallifi bo‘lish, uni zamonaviy voqealar bilan bog‘lash, qahramonlarning xatti-harakatiga o‘z munosabatini bildirish orqali bolalar o‘rtasida ijodiy jarayon yanada jonlanadi [2].

Amaliy topshiriqlarda bolalar ertakdagi qahramonlarning labzlariga mos rasmlar chizishadi, har xil buyumlarni yasashadi, ohangli ertaklardan she‘riy parchalar yodlaydi yoki dialoglar tayyorlaydi. Bunday topshiriqlar ijodiy salohiyatning ochilishiga yordam beradi. Sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda ertaklarni o‘rganish va ularni sahnalashtirish o‘quvchilar e‘tiborini darsdan bo‘sh vaqtda foydali o‘tishiga sabab bo‘ladi. O‘qituvchi o‘z faoliyatida an‘anaviy ertaklarni zamonaviy ertaklar bilan uyg‘unlashtirib, rang-barang mashg‘ulotlar tashkil etadi. Bu bolalarning ertakka, badiiy asar va kitobga muhabbatini kuchaytiradi. Ertaklarni o‘qib, eshitib, tahlil qilib, ular haqida mustaqil fikrini bildirgan bolalarda ongi va aql-idroki tez rivojlanadi. Bolalar o‘zini o‘zi tahlil qiladi, voqealarni o‘z tasavvurida qayta quradi, ularning ijodiy tafakkuri faollashadi. Ertak syujeti asosida insho yozish, rasm chizish, rollarni ijro etish orqali, bolalar o‘z qobiliyat va iste‘dodini namoyon etadi. Shuningdek, ertaklarni sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda foydalanish, bolalarda jamoada ishlash, o‘z fikrini aniq ifodalash, yangi g‘oyalarni ilgari surish, o‘zgacha nuqtayi nazar bilan masalaga qarash kabi ijobiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Bolalar bir-biri bilan bevosita fikr almashadi, yangi g‘oyalar va yangicha yechimlarga ega bo‘lish uchun o‘zaro bahs-munozaralar olib boradi [3].

Ertaklar mazmuni haqida gapirar ekanmiz, nasriy va she‘riy, xalq va adabiy, zamonaviy va an‘anaviy ertaklar bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda alohida ahamiyat kasb etishini alohida ta‘kidlash lozim. Xalq ertaklari bolalarga xalq donishmandligi va orzu-umidlari, hayotiy tajribasi, axloqiy mezonlari haqida ko‘plab ma‘lumot beradi. An‘anaviy ertaklarni zamonaviy qahramonlar timsolida qayta ishlash, unga yangi zamonaviy manzaralar kiritish bolalarni yangicha ijodkorlikka undaydi. Masalan, “Zumrad va Qimmat”, “Tilla baliqcha”, “Bola va bo‘ri”, “Qizil qalpoqcha” kabi ertaklar nafaqat bolalarda tasavvur kengayishiga yo‘l ochadi, balki ularni o‘z orzu-umidlari va hayotga ijobiy munosabat bilan yashashga o‘rgatadi.

Adabiy ertaklar esa bolalarning chuqur fikrlash, tasavvur qilish va xayol qatlamlarini yanada kengroq rivojlantirib, ularga o‘z ustida ishlash, mustaqil o‘rganish va o‘z aksini topmagan orzu, niyat, g‘oyalarni asarga singdirib, turli badiiy usullar va obrazlar orqali ifodalash imkoniyatini beradi [3].

Ertaklarning bolaning ichki dunyosini rivojlantirishda ham xizmati katta. Avvalo, ertaklar ijobiy quvvat manbai bo‘lib, bolaga har bir sinov oldida qo‘rqmaslik, qat‘iyat, jur‘at va sabr-matonat kabi sifatlarni singdiradi. Bola ertak qahramoni boshidan kechirgan voqealar orqali o‘z his-tuyg‘ularini his qiladi, o‘zida ham shunday kuch-yu jasorat borligini sezadi. Ertaklar pedagogik va psixologik jihatdan ham ahamiyatlidir. Bola biror ehtiros, g‘am-alamga berilganida yoki biror muammoni hal etishi kerak bo‘lsa, ertakdagi qahramonlar misolida turli yechimlarni o‘rganadi. Ertaklarning bunday ko‘p qatlamli ta’siri bolaning tafakkur, xayol va ma’naviy rivojlanishida katta o‘rin tutadi [4].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ertak asosida mashg‘ulot o‘tkazishda bir necha muhim bosqichlarga e’tibor qaratiladi. Dastlab, bolalarga ertak mazmuni sodda tilda, obrazli va ta’sirli bayon etiladi. Keyin ular muhokamaga jalb etiladi, savol-javob usulida voqealar rivoji, qahramonlarning xatti-harakatiga bolalar o‘z munosabatini bildiradi. Shundan so‘ng mashg‘ulotlar davomida ertakni ijro etish, rollarga bo‘lish, kichik sahna ko‘rinishlari tayyorlash, voqealarni davom ettirish, yangi syujet yaratish, zamonaviy hayotga mos ertaklar tuzish, ertakdan so‘ng rasm chizish va boshqa ijodiy topshiriqlar bajariladi. Yangi ertaklar to‘qish va uni do‘stlari bilan birga ijro etish bolalarda jamoada ishlash, obodonlik, do‘stlik, mehr-shafqat, adolat va vatanparvarlik hislarini orttiradi. Ijodiy faoliyat jarayonida bolalar o‘zlarini kashf etadi, mustaqil fikr va xulosa chiqarishga, o‘z kuchiga ishonishga o‘rganadi [5].

Ertaklarni tanlashda bir necha muhim mezonlarga e’tibor qaratiladi. Avvalo, ertakning bolaga tushunarli va yaqin bo‘lishi, uyg‘un mazmunga ega bo‘lishi lozim. Bolalarni ijobiy fazilatlar, do‘stlik, ahillik, mehnatsevarlik, halollik, fazilatlar, vatanparvarlik kabi tushunchalarga undovchi, hayotga ijobiy motivatsiya beruvchi ertaklar tanlanadi. Shuningdek, zamonaviy bolaning dunyoqarashiga mos ravishda o‘zgartirilgan, zamonaviy voqealar va obrazlar kiritilgan ertaklar orqali bolalarni yangi, ilg‘or fikrlashga undash mumkin. Bu holat, ayniqsa, o‘quvchilar o‘z atrofiga va hayotga ijodiy nuqtayi nazardan qarash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ertaklar orqali ijodiy tafakkurni rivojlantirishda maktab va oilaning hamkorligi ahamiyatlidir. O‘qituvchi bolaga ertakni faqat darsda emas, balki oilada ham o‘qib eshitish, uni muhokama qilish, ijodiy topshiriqlarni uyda davom ettirish zarurligini otionalarga tushuntiradi. Oila a’zolari bolani yaratgan ertaklarini tinglab, unga yangi qahramonlar, yangi voqealar qo‘shadi. Shu tarzda, bolaning ijodiy salohiyati ham maktabda, ham oilada keng rivojlanadi.

Xulosa

Boshlang‘ich sinfda sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda ertaklardan samarali foydalanish bolalarning ijodiy tafakkurini, mustaqil fikrlash va axloqiy-tarbiyaviy dunyoqarashini kuchaytirishda, ularni erkin, fayzli va badiiy izlanishga undashda muhim omil ekanini ko‘rish mumkin. Ertaklar nafaqat bolani ma‘naviy jihatdan boyitadi, balki ularning hayotga faol munosabat bilan qarashiga, jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga, kelajakda barkamol shaxs bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi. Maktab o‘qituvchilari va ota-onalar ertaklar orqali bolalarning tafakkurini, fantaziyasini, aql-zakovatini va orzu-umidlarini yanada kengaytirishlari zarur. Demak, ertaklar orqali ijodiy tafakkurni shakllantirish har bir boshlangan ishning poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Raufxon Maxmudov “Ertaklar va bolalar dunyosi” Toshkent, O‘qituvchi, 2011 yil. Betlar: 24-51
2. Mas‘uda Rashidova “Badiiy asarlarni o‘qitishda ijodkor bolani tarbiyalash” Toshkent, Sharq, 2014 yil. Betlar: 15-67
3. Shahnoza Haydarova “Insonparvarlik va ertaklar: zamon va maktab” Toshkent, Fan va texnologiya, 2015 yil. Betlar: 37-92
4. Otabek To‘xtasinov “O‘zbek xalq ertaklarining tarbiya va did rivojidadagi o‘rni” Respublika ilmiy-uslubiy jurnali “Boshlang‘ich ta‘lim”, 2017 yil. Betlar: 19-39
5. Ziyoda Raxmatullaeva “Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida sinfdan tashqari mashg‘ulotlarni tashkil etish” Toshkent, 2018 yil. Betlar: 42-113
6. Xurshid G‘ulomov “O‘quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish” Ilmiy-omabop to‘plam, 2019 yil. Betlar: 60-136